

написання історії України, здатен був це зробити. Коли б присвятив свій своє життя. Проте історія не терпить умовного способу. Господь визначив Гоголю зовсім іншу долю. Як писав іще Нестор Котляревський, «історія повернула нашого письменника до його першої любові – до поезії, і наука збагатилася лише фантазією поета».

Гоголівські «Роздуми Мазепи» містять кілька важливих думок з історії України.

Перша. Україна сформувалася як «самобутня держава» і зберегла історичну своєрідність і неповторність навіть під «покровительством Росії».

Друга. Петро I створив централизовану державу («такая власть, такая гигантская сила и могущество»), здатну силою поглинути «самобутню» Україну. Під Петром I українському народу загрожувала втрата національності, бо імператор уярмлював його нарівні з власним народом, урівнював у рабстві.

Третя. Російський народ – «собственный народ русского самодержца» – здавна був принижений рабством і деспотизмом. Гоголь навіть обіцяв розкрити глибше незвичайні перетворення Петра I, який запроваджував політику, спрямовану на піднесення Російської імперії, хоча жорсткість і жорстокість її очевидна – «лекарства его были слишком сильные».

Четверта. Український народ («нация свободная») принципово відрізнявся від російського, адже на відміну від рабства й деспотизму, в яких той животів, він тривалий час «дышал вольностью и лихим казачеством».

Нарешті, з усього цього випливала історична відповідальність Мазепи перед українським народом, і тоді Гоголева душа була на боці гетьмана в його роздумах і виборі держави, що реально могла би допомогти Україні в боротьбі проти російського поневолення.

Припущення Бориса Соколова, що з роздумів Мазепи нібито й мали випливати саме гоголівські «глави про зраду Мазепи», безпідставні. На це жодним чином не вплинуло неминуче в ті часи наречення Гоголем опального Мазепи «преступным гетьманом». Микола Васильович ужив, здавалося б, нищівний епітет у такому контексті, що професійні історики можуть позаздрити, як геніальний письменник буквально перевернув його зміст. У підсумку подальші роздуми Мазепи у Гоголя є роздумами не державного злочинця, а мудрого національного вождя, який шукає порятунку для свого народу.

Утім, Юрій Манн пише по-своєму: «Обдумується Мазепою і перспектива різних союзів проти Петра (з кримським ханом? з шведами? з поляками?), з яких найвиразнішою вимальовується можливість «дружби» з Польщею – «сусідкою й одноплемінницею». Насправді в «Роздумах Мазепи» варіант союзу з Польщею гетьманом, як читач може сам переконатися, відкинуто (з чітким поясненням причин). Своєю чергою, Борис Соколов заявляє, що нібито Гоголь вклав у уста Мазепи лише міркування про «союз з якоюсь із європейських держав». Насправді Гоголь абсолютно виразно показав, що Мазепа схилився до союзу зі Швецією.

На цьому гоголівські «Роздуми Мазепи» було назавжди перервано. Нам є над чим замислитися.

Фото:

Ф. Молер. М. Гоголь. 1841.

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

120 років від дня народження
Карла Роджерса (Carl
Rogers; 1902–1987), американського психолога, одного із лідерів гуманістичної психології

Карл Роджерс народився 8 січня 1902 в передмісті Чикаго. У 1919 вступив до Вісконсинського університету, де вивчав наукове землеробство, однак на другому курсі активно зайнявся релігійною діяльністю. У 1922 став учасником конференції Всесвітньої студентської федерації в Пекіні. Саме після цієї поїздки його увагу привернула психологія. Він почав розуміти, що своєю головною метою – допомагати людям, які потребують духовної підтримки, – можна досягти й поза церквою. Він також переконався, що робота психолога – цілком пристойне заняття, яке може забезпечити гідне існування.

Роджерс закінчив Педагогічний коледж Колумбійського університету і влаштувався на роботу клінічним психологом у Центр допомоги дітям у м. Рочестері, де працював 12 років. Його практична діяльність була імпровізаційною; Роджерс не входив до жодної психологічної школи.

У 1945 відкрив консультативний центр в Чиказькому університеті, працюючи в якому мав змогу спілкуватися з багатьма людьми, які зверталися до нього по допомогу. На посаді директора центру Роджерс працював до 1957.

Як один із засновників і лідерів гуманістичної психології К. Роджерс сформулював «основну гіпотезу про побудову помічних відносин», або, як її ще називають, славнозвісну роджеріанську триаду. Це особлива позиція терапевта щодо свого пацієнта, що містить відповідь на основне питання: «Як я можу допомогти?». Динамічні процеси, процеси глибинної зміни особистості, на яких і базується феномен психологічної допомоги, мають відповідати трьом умовам: щирість терапевта, заснована на реальному знанні власних почуттів; безумовне, безоцінне прийняття іншого як індивіда; емпатійне розуміння переживань іншого, яке дає змогу бачити осо-

Січень-Лютий 2022. Постаті

бистий досвід людини з її поглядом.

К. Роджерс припустив, що відносини у психотерапії є лише одним із видів людських відносин і що одна й та ж закономірність діє у всіх видах відносин. І логічно припустити те, що, скажімо, якщо батьки у спілкуванні з дитиною створюють клімат помічних відносин, то дитина буде більш самоврадною, соціалізованою і зрілою. Тією ж мірою, якою вчитель створить цю атмосферу, учень стає активніше самонавчатися, стає більш творчим, дисциплінованим, менш тривожним, стурбованим і керованим іншими. Відповідно, позитивні зміни так само можуть статися і в такій широкій сфері соціальних відносин, як «керівник – підлеглий» та ін.

К. Роджерс в ході своєї терапевтичної практики та досліджень в 1950-х, прийшовши до відкриття феномену безоцінного прийняття іншого, справедливо назвав його «культурною інновацією».

Помер Карл Роджерс у 1987 в Каліфорнії.

425 років від дня народження Петра Могили (1597–1647), українського політичного, церковного і освітнього діяча

Петро Могила народився 10 січня 1597 (за ін. даними 21 (31) грудня 1596). Втілюючи в життя власну концепцію ролі освіти в підвищенні культурного рівня православного духовенства, П. Могила заснував при Лаврській школі для молодих монахів (1631). У 1632 за рахунок об'єднання Київської братської школи з Лаврською, утворився Києво-Братський колегіум, що незабаром став називатися Могилянським колегіумом.

З іменем П. Могили пов'язане створення цілої мережі освітніх закладів в Україні. За його участі були відкриті філіали Києво-Могилянської колегії – Слов'яно-греко-латинська академія у Вінниці, колегії в Кременці, Гощі, Яссах.

Понад 20 років П. Могила очолював книговидавничу справу в Україні. Він надав роботі Лаврської друкарні такого потужного розмаху й гуманістичного змісту, якого ще досі не знало українське книгодрукування. Завдяки зусиллям П. Могили та його сподвижників у Києво-Печерській лаврі та Києво-Могилянській колегії були зроблені перші кроки до формування української літературної мови. Сам митрополит, який володів одинадцятьма мовами, не написав жодної книжки грецькою чи румунською мовами. З дев'ятнадцяти його творів лише один написаний польською, решта – тогочасною українською або церковнослов'янською.

Для розуміння особливостей педагогічного мислення вченого велике значення має вивчення організації навчального процесу,

форм, змісту й методів навчання в заснованому ним колегіумі. Заняття в усіх класах починались одночасно. Учні сиділи на заняттях в певному порядку (за успіхами), визначеному вчителем. Ще до його приходу старші учні (аудитори) вислуховували задані уроки й робили в «Нотатах» відмітки про рівень засвоєння попереднього навчального матеріалу. Після приходу вчителя доповідали йому про успіхи кожного учня. Вчитель, шляхом опитування окремих учнів, перевіряв правильність відміток, після чого розпочиналося вивчення нового матеріалу. Окрім лекцій, практикували бесіди, диспути, взаємне навчання учнів, диктанти, різні види письмових робіт, самостійні й домашні роботи, написання віршів, промов, читання декламацій, участь у драматичних виставах. Після перерви на обід усі знову збиралися на заняття для закріплення й повторення вивченого матеріалу. По закінченні навчального дня розходилися по домівок, а сироти йшли до бурси.

Статут визначав поведінку дітей у школі й дома. За його виконанням у школі наглядали вчителі й чергові учні, вдома – батьки й родичі. По суботах проводилися підсумкові заняття з пройдених тем; по неділях – моральні бесіди, під час яких учням роз'яснювали норми поведінки, тлумачили свята православного календаря. При цьому використовувалися твори українських просвітителів, зокрема й самого П. Могили.

Помер Петро Могила на початку 1647. Усе своє майно заповів Колегіуму: будинки, цінності, бібліотеку, село, хутір, 81 тисячу злотих, навіть посуд і митру. А частину грошей, особисті речі і своє митрополичче вбрання, прикрашене коштовностями, – бідним студентам на одяг.

170 років від дня народження Едмона Демолена (Edmond Demolins; 1852–1907), французького історика, соціолога, педагога

Едмон Демолен народився 23 січня 1852 у Марселі. Навчався у коледжі Нотр-Дам-де-Монгре. З 1873 мешкав у Парижі, де в 1874 познайомився з Фредеріком Ле Пле, французьким економістом і соціологом. Ця зустріч і визначила його подальшу долю: Демолен присвятив своє життя соціальної роботи.

У 1897 він здійснив подорож до Англії, де познайомився з пастором Сесілом Редді, засновником Абботсхолмської та Бідельської шкіл (Abbotsholme School, Bedales School), у яких традиційні навчальні заняття були замінені мистецькою, науковою та технічною діяльністю.

За зразком цих шкіл у 1899 створив приватну середню навчаль-

но-виховну установу – першу у Франції «нову школу» – школу Рош (L'Ecole des Roches), де виховувалися діти з привілейованих верств населення.

«Чим раніше як до дитини почнуть ставитися як до дорослого, тим швидше вона подорослішає», – вважав Е. Демолен. Школа Рош розташовувалась у сільській місцевості Нормандії; програма була змінена за рахунок впровадження нових видів навчальної роботи та трудового навчання; вивчення давніх мов відбувалося лише у старших класах «класичного» відділення; збільшувався час, що відводиться на вивчення живих іноземних мов; для мовної практики організовувалися поїздки до інших держав; у «сучасному» відділенні розширилася програма математики, фізики, хімії, природознавства; порівняно із звичайною програмою навчальне навантаження скоротилося; вивільнений час відводився на «художні заняття та дозвілля» (музикування, диспути, відвідування театрів, музеїв та ін.) та «практичні роботи»: на сільській фермі, в столярній та токарній майстернях. Нововведенням для французької середньої школи стало скасування поділу педагогів на наставників і викладачів, заняття з моралі та соціології, самоврядування учнів та дитяча скаутська організація.

На зразок школи Рош у Франції на початку XX століття було створено кілька «нових шкіл». Діяльність школи Рош як експериментального закладу вплинула на зміст реформ середньої освіти у Франції. Пізніше ідеї Демолена і досвід школи Рош стали популярними у всьому світі.

Помер Едмон Демолен 27 липня 1907 у Кані.

Багата своєю унікальною історією та спадщиною, школа Рош, розташована за півтори години від Парижа, сьогодні є одним з провідних навчальних закладів Франції. Школа Рош – це установа, що пропонує Міжнародну програму підготовки до Диплому Міжнародного бакалаврату (IB) для учнів віком від 16 до 19 років. На зимові та літні канікули до школи приїжджають школярі на короткострокові мовні програми.

130 років від дня народження Василя Помагайби (1892–1972), українського педагога

Василь Іванович Помагайба народився 14 січня 1892 у селі Гнатівці на Хмельниччині. Свою педагогічну діяльність розпочав у досить юному віці – з 15-ти років. Одразу після закінчення двокласної учительської школи працював учителем, а потім і завідувачем початкової школи у м. Хмільнику, що на Вінниччині.

Закінчення на с. 9

Січень-Лютий 2021. Постаті

Закінчення. Початок на с. 9

Далі було навчання у Вінницькому вчительському інституті (нині Вінницький державний педагогічний університет), завідування семирічною школою та повітовим відділом народної освіти м. Хмільника.

У 1923 В. Помагайба переїжджає до Києва, де починає завідувати школою у дитячому містечку «Ленінське». У 1929 закінчує навчання в аспірантурі при Київському інституті народної освіти. Саме у Києві розпочинається співпраця Василя Івановича з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки (УНДІП). У 1929-1932 він завідує секцією дидактики Київської філії УНДІПу. В цей час Василь Іванович також входить до складу науково-педагогічного товариства, яке діяло при Всеукраїнській академії наук (ВУАН). Саме за участь у діяльності ВУАН Василя Помагайба, як і інші члени товариства, зазнає політичних переслідувань. У 1936 вченого звільняють з роботи, заарештовують і присуджують на 5 років заслання в Казахстан за «приналежність до антирадянської націоналістичної організації».

Відбувши заслання, Василь Іванович повертається до Києва і довших 10 років домагається реабілітації свого імені. Попри всі перипетії долі і виклики доби, вчений все життя активно займається науково-методичною і педагогічною діяльністю. В. Помагайба був людиною високої ерудиції в галузі педагогічних наук. Відтак у 1954 вченого знову запросили на роботу в Український науково-дослідний інститут педагогіки. Робота в УНДІПі стала окремою сторінкою життєвого та творчого шляху педагога. Тут вчений ґрунтовно займається дослідженням проблем дидактики і у 1961 очолює відділ дидактики інституту.

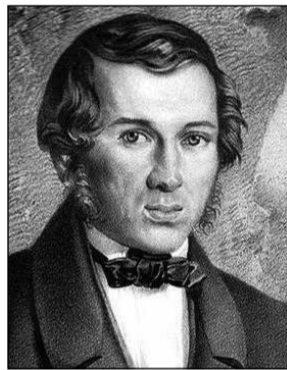
Василь Помагайба зробив вагомий внесок у розвиток педагогічної науки. Коло наукових інтересів ученого було різнобічним – це сільська школа (планування роботи, організація літньої праці, завдання й техніка проведення уроку з двома класами в малокомплектній школі); підготовка вчителя до уроку, по-

чаткове навчання, дидактика й дидактичні дослідження, система навчання грамоти в дошкільних закладах, вища педагогічна освіта, та багато іншого. Перу вченого належать ряд монографій, брошур. Разом зі своєю дружиною Ганною Савицькою В. Помагайба створив багато підручників для початкової школи.

Помер Василь Помагайба 25 грудня 1972 р. у Києві, похований на Берковецькому цвинтарі.

У фондах Педагогічного музею України зберігається персональний комплекс матеріалів Василя Помагайби, який містить понад 100 одиниць зберігання. Це рукописи, документи, листи, фотографії, записні книги, зошити, вітальні телеграми, вітальні листівки, запрошення та ін. Особливо зберігається колекція підручників та методичних посібників, праць історико-педагогічної тематики, виданих педагогом.

210 років від дня народження Євгена Гребінки (1812–1848), українського письменника, педагога

Народився Євген Павлович Гребінка 2 лютого 1812 в с. Убіжище поблизу Пирятини на Полтавщині. Закінчивши 1831 Ніжинську гімназію вищих наук, три місяці перебуває на військовій службі у складі резервного 8-го Малоросійського козацького полку. Після розформування полку він повертається в рідне Убіжище, де проводить наступні (до 1834) роки – час, який біографи письменника вважають зужитим на марноту світського життя. Ці роки остаточно переконують Є. Гребінку в тому, що вдоволення матеріальною і водночас позірною гранню життя – не для нього,

його вабить можливість виявити себе у творчості; окрім того, батько, Павло Іванович, вимріявав для свого сина кар'єру на викладацькій роботі: він бачив Євгена професором.

Є. Гребінка вирішує їхати до Петербурга, де повною мірою розкрився його письменницький талант. Там він зблизився з багатьма діячами російської та української культури, що дало йому можливість публікувати свої твори на сторінках петербурзької періодики. Його першою серйозною публікацією стали уривки перекладу українською мовою пушкінської «Полтави». «Малоросійские приказки» (1834) були першою книгою у творчій біографії Є. Гребінки. Близьке написані українською, вони стали дійсним вкладом автора у формування української літературної мови. Уже тоді про нього заговорили як про національного поета-байкаря, а три роки потому, коли була надрукована його друга книга – «Рассказы пирятинца» (1837), написана російською, про Є. Гребінку заговорили вже як про письменника, безперечно, відомого.

Вагомими є заслуги Є. Гребінки – громадського діяча, який чимало зробив для організації українського літературного життя та підтримки рідного слова. Без перебільшення, історичною віхою для української літератури став вихід у світ альманаху «Ластівка» (1841), де були надруковані твори Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Боровиковського, В. Забіли, П. Куліша, і, звісно, самого Євгена Гребінки. Однак, безперечно, в історії України Євген Гребінка назавжди залишиться насамперед як людина, за чиєї прямої ініціативи, безпосередньої матеріальної та моральної підтримки був підготовлений до друку й виданий у 1840 «Кобзар» Т. Шевченка.

У Петербурзі Є. Гребінка професійно займається викладацькою діяльністю у різних, переважно військових навчальних закладах: Дворянському полку, Другому кадетському корпусі, Інституті корпусу гірничих інженерів, Морському кадетському корпусі.

З думкою про освіту для українського народу Є. Гребінка 17

травня 1847 відкриває в с. Рудки Лубенського повіту Полтавської губернії парафіяльну школу: винаймає для школи будинок та забезпечує оплату праці двох учителів. Як бачимо, одна з останніх справ його життя безпосередньо стосується освіти.

Помер Євген Гребінка 3 грудня 1848 в Петербурзі від туберкульозу. Тіло його перевезли в Убіжище, де й поховали 13 січня 1849.

200 років від дня народження Опанаса Марковича (1822–1867), українського фольклориста, етнографа, громадського діяча

Опанас Васильович Маркович народився 8 лютого 1822 в селі Кулажинцях (тепер Гребінківського району Полтавської області). В 1836 закінчив Пирятинське 4-х класне міське училище, у 1842 – 2-гу Київську гімназію й вступив до Київського університету св. Володимира. Після закінчення університету (1846) Опанас Маркович залишився в Києві і розпочав активну громадську діяльність, зокрема як член Кирило-Мефодіївського Братства. В 1847 за участь у діяльності Братства був заарештований та засланий до російського міста Орел, де працював у канцелярії військового губернатора. У Орлі він познайомився з майбутньою дружиною Марією Вілінською. Саме прізвище чоловіка – Маркович – лежить в основі її письменницького псевдоніму. За однією з версій, вигадав «Марко Вовчок» Пантелеймон Куліш, поєднавши прізвище чоловіка Марії з її «вовкуватістю» у спілкуванні.

В 1851 Маркович повернувся в Україну. У другій половині січня 1851 Маркович та Вілінська одружилися. Жило подружжя в Чернігові, де Опанас Маркович працював у газеті «Черниговские губернские ведомости». На по-

чатку 1852 у Марковича та Вілінської народилася перша дитина, дочка Віра, яка незабаром померла й похована в Чернігові. Згодом родина переїжджає до Києва, де Маркович працював у Київській палаті державного майна. Жили вони на околиці міста – Куренівці. В травні 1853 у родини народився син Богдан.

Тоді ж Василь Тарновський, відомий чернігівський поміщик, запросив Марковичів у свій маєток Качанівку зробити статистичний опис своєї колекції старожитностей. Це був найплідніший період у науковій діяльності Марковичів: увесь вільний час вони займалися збиранням фольклору.

Закінчивши роботу в Качанівці, Марковичі переїхали до Немирова, де Опанас Васильович дістав посаду вчителя географії в місцевій гімназії. Окрім педагогічної діяльності, О. Маркович проводив значну культурно-освітню роботу. Саме в Немирові було здійснено постановку опери «Наталка Полтавка», музику до якої написав О. Маркович. У Немирові сім'я дізналася, що в Петербурзі (в 1859) вийшли в світ «Народні оповідання» Марії. У написанні оповідань, вважають біографи, Опанас Васильович відіграв велику роль, як і в письменницькій діяльності Марко Вовчок.

В 1860-1861 Маркович та Вілінська жили у Санкт-Петербурзі. У цей час Маркович брав активну участь у літературному житті тамтешньої української громади, зокрема у виданні українського журналу «Основа».

Повернувшись в Україну, О. Маркович продовжив збирати народні пісні, прислів'я та приказки. Зібрав їх більше 50 тисяч та систематизував цей матеріал у збірник, але сам видати не зміг і передав його Матвію Номису, який у 1864 оприлюднив цей збірник, додавши до нього записи інших авторів. На той час це було майже повне видання українських пісень, прислів'їв і приказок.

Незадовго до смерті Опанаса Марковича та Марія Вілінська де-факто розлучилися. Єдине його передсмертне прохання до Вілінської – привезти сина в Україну, щоб батько побачив його востаннє перед смертю – не було виконано.

Помер Опанас Маркович 1 вересня 1867 в Чернігівській лікарні від туберкульозу, похований на кладовищі в Болдиних горах Чернігова.

Пам'яті Ірини Тараненко-Чижевської

Ірина Тараненко-Чижевська (1947-2021) – учений-педагог, фахівець у галузі порівняльної педагогіки, поліглот. Навчалася в аспірантурі, працювала науковим співробітником лабораторії науково-педагогічної інформації та завідувачем лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, директором Українського інноваційного центру гуманітарної освіти АПН України, керівником Інформаційно-аналітичного центру педагогічних інновацій (пізніше Інформаційно-аналітичного відділу педагогічних інновацій Інституту засобів навчання АПН України (згодом Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України).

У 1987 р. Ірина Тараненко-Чижевська захистила кандидат-

ську дисертацію з проблеми багатокультурної освіти в іспано-мовних країнах. Саме європейські і загальнолюдські цінності, громадянське і національне виховання були пріоритетними напрямками її досліджень. Ідеї багатокультурного та національного виховання на засадах гуманізму було покладено в основу розробленої за її участі Концепції полікультурної (інтеркультурної) освіти і виховання. Поширено ці надбання серед педагогічної громадськості в Україні у форматі численних, одноосібних та в співавторстві, публікацій.

Ірина Тараненко-Чижевська є одним з авторів концепції громадянської освіти та виховання, в яких ідеї багатокультурності посідають чільне місце. Зокрема, у «Концепції громадянського виховання» (2000), одним з

основоположних принципів громадянського виховання визначено інтеркультурність, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру, а завданням громадянського виховання – формування у молоді інтеркультурного менталітету, сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій. У «Концепції громадянської освіти в Україні» (2000) принципом громадянської освіти проголошено полікультурність, що передбачає наповненість громадянської освіти ідеєю універсальності прав людини, а також ідеєю етнокультурного розмаїття України, Європи, світу,

правової рівності національних культур.

Гуманістичне бачення Іриною Тараненко-Чижевською національної освіти реалізовано нею на рівні підручників (у співавторстві), серед яких: «Основи громадянської освіти: підручник для 9-10 класів», «Основи громадянської освіти: Експериментальний навч. посіб. для учнів 8-9 класів (2000). Випущено методичний посібник для вчителів з курсу «Основи громадянської освіти» (2000), а також низка одноосібних публікацій.

Ґрунтовним внеском у розвиток ідей багатокультурної освіти стала співпраця України з Радою Європи. За ініціативи Ірини Тараненко-Чижевської як представника від України було започатковано співпрацю з Департаментом освіти, молоді і спорту Ради Європи, в

результаті якої було здійснено наступне:

• узгоджено план співпраці України і Ради Європи у сфері освіти на рівні Департаменту освіти, молоді і спорту (**Майкл Стобарт**) та віце-прем'єр-міністра